

Türkiye’de Üniversitenin Doğuşu ve Öğretim Üyelerinin Sosyal Profili (1900-1946)

Establishment of the University in Turkey and Social Profiles of the Faculty Members (1900-1946)

Aydın Demirtaş*

Öz

1845 yılında kurulması gündeme gelen Darülfünun 1863 yılında halka açık derslerle eğitime başladı. Ancak kalıcı hale gelmesi kolay olmadı ve Darülfünun kurulması üç denemeden sonra 1900 yılında mümkün olabildi. Darülfünunda ilk dersleri verenler Mülkiye, Tıbbiye, Mühendishane gibi modern mekteplerin hocaları ya da yurtiçinde veya yurtdışında modern eğitim süreçlerinden geçmiş devlet erkânıydı. Darülfünunun ilk hocaları mensup oldukları aileler, eğitimleri, doğum yerleri itibarıyla bürokratik seçkinlere yakındılar. Büyük çoğunluğu memur ailelere mensuptu ve yurtdışında yükseköğrenim görmüşlerdi. Bazılarının asıl mesleği eğitim dışında bir devlet görevi iken, sadece ders vererek yaşamını sürdürenler ise genellikle Darülfünun yanında dönemin modern okullarında da ders veriyorlardı. Öğretim üyeliğinin standartlarının oturması ve meslekleşmesi 1940’lı yıllara kadar devam etti. Üniversite öğretim üyeliğinin başlı başına bir meslek haline gelmesinden sonra, kültürel ayırım ve yaşam tarzı anlamında çizgiler belirginleşti ve bağımsızlaşma süreci başladı. Belli bir tarihten sonra doktorası olmayanların, bürokrat ve vekillerin ders vermesinin önü de yasalarla kesildi. Akademik ünvanlar, sürekli kadrolar, uzmanlıklar, normlar ve sınırları çizilmiş rollerle üniversite hocalığı profesyonel bir meslek haline geldi. Bu makalede 1900-1946 yılları arasında öğretim üyesinin nasıl doğduğunu, nasıl bir profil sergilediğini ve toplumda nasıl konumlandığını ortaya koymaya çalıştık. Belirtilen tarih aralığında görev yapmış öğretim üyelerinin profiline dair çıkarımlar arşiv kayıtları, biyografi ve otobiyografi taramalarına dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyoloji, Darülfünun, Üniversite, Öğretim Üyeleri, Bürokratik Elitizm

* Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, aydemirtas@gmail.com

Bu makale iThenticate sistemi tarafından taranmıştır.

Makale Gönderim Tarihi: 30 Ekim 2021

Abstract

The establishment of Darülfünun was only possible in 1900, after three attempts. Those who gave the first lectures in the Darülfünun were either the state officials who took modern education at home or abroad, or the teachers of modern schools such as Mülkiye, Tibbiye, or Mühendishane. The professors as they were then; were close to the bureaucratic elite in terms of their family backgrounds, education and professions. Those who continued their lives only by giving lectures usually taught also in modern schools of that period. The process of setting standards for the faculty staff and turning it into a profession continued until the 1940s. After being a university teacher became a profession in itself, the lines in terms of cultural distinction and lifestyle became clear and the process of independence started. After a while, those who did not have a doctorate were prevented from becoming teachers, and also bureaucrats and attorneys were banned from teaching. With academic titles, permanent staff, specialties, norms and demarcated roles; the university professorship has become a real profession. We will try to reveal how faculty members were born between 1900 and 1946, what profile they displayed and what was their social position in the society. Inferences about the profile of faculty members who worked specified date range are based on archive records, biography and autobiography scans.

Keywords: Sociology, Darülfünun, University, Turkish Academicians, Bureaucratic Elitism

Giriş

Avrupa’nın yükselişini sağlayan gücün bilim olduğu düşüncesi Osmanlı modernleşmesinin yönünü tayin ediyordu. Avrupa’ya öğrenci gönderilmesi ve hoca getirilmesi, modern eğitim kurumları açılması gibi girişimlerle modern bilimin transferi hedefleniyordu. Bu çerçevede 1845 yılında üniversite kurma kararı alınmış ve çalışmalara başlanmış, 1863’te ilk deneme yapılmıştı. Birkaç kısa ömürlü denemeden sonra 1900 yılında kurulan Darülfünun-ı Şahane (İstanbul Üniversitesi) ile kesintisiz akademik hayat başladı. Darülfünunun kuruluşu ve bu süreçte bir toplumsal kategori olarak ortaya çıkmaya başlayan öğretim üyelerinin profili ve sosyal konumu bu makalenin konusunu oluşturuyor. Makaledeki bulgular doktora tezimizden alınmıştır. Belli bir meslekten veya statüden insanların oluşturduğu bir kümenin biyografilerinin incelenmesini ifade eden prosopografi yöntemini kullandığımız tez çalışmamızda sosyoloji, tarih edebiyat, biyografi / otobiyografi metinlerine, faillerin söylemlerine başvurmanın yanında hocaların toplumsal profilini doğum yeri, baba mesleği, eğitim gibi değişkenlere dayalı olarak niceliksel verilerle ortaya koymaya çalıştık.

Ayrıca yoğun zihinsel faaliyete dayalı işleriyle öğretim üyeleri yaşam tarzı, norm-değer ve söylem anlamında benzerlikler taşıdığı için daha ötesi uzaktan bakıldığında ortak bir dünya görüşünü paylaştıkları için onlara bir statü grubu da diyebiliriz. Weberci anlamda statü grubu diyebileceğimiz bu topluluğun toplumsal konumunu tespit etmekte seçkin teorileri elverişli olacaktır. Osmanlı/Türk Devlet merkezli sosyal yapısı da, konunun bir yönüyle bürokratik seçkinlik ekseninde değerlendirilmesini gerektirmektedir. Zira modern bürokratik seçkinler ve öğretim üyeleri eş zamanlı olarak vücut bulmuşlardır.

1. Modern Devlet ve Üniversite

Üniversite kurulması, Osmanlı Devletinde modernleşme adına yapılan girişimlerin en önemlilerinden birisidir. Bu süreçte biçimlenen ve işlevsel hale gelen modern üniversiteyi merkezileşme, milliyetçilik, ulus devlet, kapitalizm, sanayileşme ve sekülerizm-

le, yani modernleşme ile etkileşimi içerisinde ele almak uygun olacaktır. Merkezîyetçi devlet anlayışı ve eğitimin beraber geliştiği bu süreçte Osmanlı yükseköğretim geleneği zamanın ihtiyaçlarını daha dolaysız ve pratik şekilde karşılayan Fransız *Grand Ecoles* model alınmak suretiyle kurulmuş olan modern mekteplerle başlamıştı. Ancak aklın ve bilginin daha üst düzey bir örgütlenmesi olarak üniversitenin, pratik ihtiyaçları karşılamak için kurulmuş olan bu yüksekokullardan farklı bir yapı olduğunun farkında olanlar da vardı. Üniversitenin açılış konuşmalarına ve irade beyanlarına baktığımızda zihinlerde bir üniversite ideası olduğunu, eğitim ve araştırmayı birleştirerek daha özerk ve bilimsel derinliği olan bir yapı üreten Alman Humboldt Üniversitesi modelinin etkisinin İstanbul'a uzandığını görebiliriz.

Medrese mevcut haliyle modern devlet yapılanmasının ihtiyaçlarına cevap veremiyordu. Yeni filizlenen milliyetçiliğe bir cevap olarak ortaya çıkan Osmanlıcılık ve Tanzimatın vadettiği “eşit yurttaşlık” anlayışı, medrese dışında modern eğitim kurumları gerektiriyordu. İcraatları ve müfredatları vakfiye adı verilen vakıf senedi ile belirlenmiş olan Medreseler gayrimüslimlere açık değildi ve onlara hitap etmiyordu. Neticede üniversite modernleşmenin ürünüydü ve modernleşmeyi karakterize eden unsurlardan birisi de milliyetçilikti. Modernleşmenin seküler yüzü de eğitimle din arasındaki bağı zayıflatıyordu. Modern siyasi yapının biçimlendiği II. Meşrutiyet döneminde özellikle Balkan Savaşından sonra İttihat ve Terakki Fırkası öncülüğünde Türk Milliyetçiliği yükselişe geçti. Geniş bir coğrafyaya uzanmış olan Devletin kozmopolit yapısı modern-merkezî bir devlet arzulayan İttihat Terakki tarafından Balkan Savaşlarından sonra mesele edilmeye başlamıştı. Tanzimatçıların Osmanlı Milleti yaratma idealini yansıtan üniversiteye artık ulus devlet zihniyeti çerçevesinde Türk ulusu yaratma misyonu yükleniyordu. İmparatorluk paradigması ekseninde kurulmuş olan Darülfünun, II. Meşrutiyet sonrasında kuruluş felsefesiyle çelişkiler yaşamaya başladı. Gökalp için edebiyat fakültesinin manası ve varlık nedeni her şeyden önce milliyetçiliği işleyip geliştirmekti. Çünkü Gökalp'e göre Osmanlı sun'î bir camia olduğundan devamı imkânsızdı, her millet ayrı bir dev-

let olacaktı. Batı Avrupa’da, beş yüz seneden beri süren bu içtimai tekâmülün Şarkta da başlamasının zamanıydı. Artık güzideler halka Şark medeniyetinin bir şubesi olan Osmanlı medeniyetini değil, Garp medeniyetini götürecekti, halktan da Türk harsını alacak ve Garp medeniyeti formunda işleyerek milli kültürü oluşturacaktı (Gökalp, 1968, 46).

Süreç içerisinde toplumun eğitimle reforme edilebilirliğine olan inanç güçlendi. İttihat ve Terakki çevresinin benimsediği pozitivist bakış, düzen ve ilerleme adına topluma müdahale edilmesine cevaz veriyordu. Ziya Gökalp “mefkûre birliği”ni eğitimle sağlamayı ve toplumu bütünleştirmeyi istiyordu. Bu minvalde Balkan Savaşları’ndan sonra Türk coğrafyasından isimlerin de Darülfünun kadrolarında yer almaya başladığı görülür: Ağaoğlu Ahmet, Halim Sabit, Ali Yar, Hüseyinzâde Ali, Sadri Maksudi, Zeki Velidi Togan, Akçuraoğlu Yusuf, Ahmet Caferoğlu, Reşit Rahmeti Arat, Abdülkadir İnan, Yavuz Abadan gibi isimler zaman içinde üniversitede görev aldılar. Pan-Slavizm ve Pan-Cermenizm gibi milliyetçi akımlardan etkilenmiş olan bu aydınlar bilhassa dil ve tarih kürsülerinde görevlendirildiler ve Türkiye Cumhuriyeti’nin bir ulus devlet olarak şekillenmesinde etkili oldular. Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu, Türk Derneği, Türk Ocağı gibi kurumlarda aktif görevler üstlendiler, yayın organlarında yazdılar. Mustafa Kemal Paşa’nın kültür ve siyaset alanında danıştığı isimlerden birisi olan Yusuf Akçura 1933 Üniversite Reformundan sonra siyasi tarih alanında profesörlüğe yükseltildi. Kazan’dan İstanbul’a üniversite eğitimi için gelen Halim Sabit, Darülfünun İlahiyât Fakültesini bitirdikten sonra aynı fakültede 1914 yılında öğretim üyesi oldu. İttihad-ı İslam düşüncesine karşı Türkçülüğün savunuculuğunu üstlendi.

II. Meşrutiyet döneminde Jöntürkler geleneksel otorite biçimlerini, bey, paşa gibi ünvanları reddederek klasik elitleri tasfiye etme yoluna gittiler. Tensikat Kanunu, Tasfiye-i Rütbe-i Askeriye Kanunu gibi kanunlarla sivil ve askeri memurların kimi yaş haddinden emekliye sevk edilmiş, kimi tasfiye edilmiş, kimilerinin ise rütbeleri indirilmişti. Askeri doktor olan ve Tıp Fakültesinde görev yapan Besim Ömer Paşa’nın rütbesi albaylığa, fakültenin

ilk dekanı Cemil Topuzlu'nun da miralaylığa indirilmişti. İttihatçılar tepkili oldukları klasik Osmanlı seçkinlerini tasfiye ederek seçkinlerin değişimini hedefliyorlardı. Z. Gökalp Osmanlı yöneticilerini ve havas adı verilen seçkinleri kozmopolit bir zümre olarak görüyor ve meşru kabul etmiyordu. Dolayısıyla Darülfünuna bir milli seçkinler zümresi oluşturma vazifesi biçiyordu. En başta Ziya Gökalp ve Emrullah Efendi olmak üzere İttihatçılar ilerlemenin bu seçkin zümreye bağlı olduğuna inanıyorlardı. Ancak İttihatçılar üniversite kadrolarına doğrudan müdahale etmediler. İnanışları Alman modelinin önemli bir özelliği olan üniversite özerkliği ilkesine sadık kaldılar. Gökalp Darülfünun hocalığı tekelifini, mensubu olduğu İttihat ve Terakki çevresinden Darülfünuna karışmama sözü aldıktan sonra kabul etmişti. Gökalp öğretim üyelerini politik tutumlarına ve davranış biçimlerine göre Tanzimatçılar, İslamcılar, Türkçüler ve duygusuz olanlar şeklinde dört ayrı gruba ayırmıştı. Davranış biçimlerine göre ise; şöhret için çalışanlar, maaş için çalışanlar ve ilim için çalışanlar olarak sınıflandırmıştı. Fakat Gökalp'in siyasi gücü ve etkisi olmasına rağmen bunları ayıklamak gibi bir teşebbüsü olmadı. (Erişirgil, 2007, 84).

Milliyetçiliğin kıdemli isimleri, başından beri Darülfünun projesinin içinde oldular. 1863 yılındaki ilk Darülfünun girişiminde Z. Gökalp'in Türkçülüğün esaslarını kuran ilk kişi dediği Ahmed Vefik Paşa tarih dersini vermekle görevlendirilmişti. A. Vefik Paşa dedesi ve babası gibi Tercüme Odası çıkışlıydı. Darülfünun hazırlıklarını yapmak üzere kurulan Encümen-i Daniş azasıydı. Amcasının oğlu Hayrullah Efendi de kurulun başkan vekiliydi. Tercümanlık, Büyükelçilik, Maarif Nazırlığı, Valilik, I. Meşrutiyet'te İstanbul Mebusluğu ve Başvekillik yapmış olan A. Vefik Paşa ilk Türkolog olarak bilinir. Bir başka kıdemli isim 1912-1913 yıllarında Darülfünun Rektörü olarak görev yapan Süleyman Paşazâde Sami Bey'dir. Sami Bey Türkçülüğün Harbiye Mektebinde yayılmasını sağlayan Süleyman Hüsnü Paşa'nın oğludur (TDV Ansiklopedisi).

İmparatorluk mantalitesi içinde ortaya çıkmış olan Darülfünundan Cumhuriyet sonrasında ulus devletinin milliyetçi ideolojisini üretmesi veya en azından meşrulaştırması ve operatif kadroları

yetiştirilmesi bekleniyor bu çerçevede milli üniversite kavramı öne çıkıyordu. Bu noktada eğitimi, sosyal dönüşüm ve ekonomi konusunda bir enstrüman olarak görmekle Osmanlı’nın kozmopolit ve görece liberal, klasik eğitim anlayışının karşı karşıya gelmesi söz konusu olmuştur. Yeni ulus devlet eğitimden hem hızla pratik fayda üretmesini, kalkınmanın gerektirdiği teknik kadroları yetiştirmesini hem de ideolojik destek beklemekteydi.

Özellikle 1929 Buhranı sonrasında dünyada liberalizmin çöküşü ve totaliter teknolojist yapıların ortaya çıkışı II. Meşrutiyetle başlayan dönüşümü daha ileri bir boyuta taşımıştır. 1933 Üniversite reformuyla özerklik ilkesi rafa kaldırılmış ve öğretim üyesi kadrosu ayıklanmıştır. 1933 reformundan sonra Üniversiteye “İnkılabın felsefesini yapmak” ve topluma benimsetmek vazifesi verilmiş, Recep Peker, Hikmet Bayur gibi devlet adamları da bu çerçevede “İnkılap Tarihi” dersini bizzat vermeye başlamışlardır. Yeni bir rejim, yeni bir düzen kurulmakta, hükümet üniversiteyi değişen amaçları yönünde işlevselleştirmek istemektedir. Eğitim toplumsal reformun ve geniş çaplı yeni kültür programının aracı olarak düşünülmekte, üniversite de bundan payını almaktadır. Darülfünun’un, Fen-Mühendislik alanlarından endüstriyel kapitalizmin teknik yönüne hızla hizmet etmesi beklenirken, sosyal-beşeri bilimlere de yeni bir dünya görüşü, yeni bir siyaset anlayışı, dil, tarih, coğrafya ve bunlarla mütenasip yeni bir insan tipi üretme yolunda bir misyon yüklenmiştir.

Bununla birlikte 1933 yılında üniversitede bilimcilik hakim olmuş, klasik gelenek ve metafizik geri plana itilmiş, edebiyat ve felsefe gözden düşmüştür. 1933 sonrasında üniversitede hoca olan Yusuf Akçura Sorbonne’da felsefe okuduğunu söyleyen Mehmet İzzet’e “bize felsefeci değil demirci lazım” demişti (Mehmed İzzet, 1927). Üniversiteden beklenen şey toplumu devletin istediği şekilde biçimlendirmesi ve ülkenin doğal kaynaklarını kalkınma yolunda kullanmak için teknik kapasiteyi arttırması, bu yolda uzmanlık desteği vermesiydi. Mantıksal pozitivizmin öncü isimlerinden H. Reichenbach 1933’te Felsefe Bölümüne başkan yapıldıktan sonra metafizik ve estetik kürsülerini lağvetmiş, Bergson’un kitaplarını Felsefe Bölümü kütüphanesinden çıkarıp Edebiyat Bö-

lümünün kitaplığına göndermişti. Bunun üzerine Adnan Adıvar H. Reichenbach'a "İstanbul Üniversitesi sizin, sırf müspet ilimler üzerine kurulu, tabiatüstünü inkar eden, felsefe tarihini gereksiz sayan felsefenizi kendi ideolojisine uygun bulduğu için sizi seçmiş olmalı" demiştir (Adıvar, 1945, 125). Aynı dönemde bir milletvekilinin Meclis'te yapılan tartışmalarda "Edebiyat bölümünü kapatalım belli sayıda insan olsun şiir, hikaye yazsın milli duyguları uyandırsın" şeklindeki sözleri kayıtlara geçmiştir (Öklem, 1973, 35).

1933 reformuna kadar askeri okullardan ve Mülkiyeden gelen bürokratik bir damarı olsa da Darülfünun sanayileşmenin, kapitalizmin ve modern devlet paradigmasının bilgiyi araçsallaştırmasının etkilerine tam olarak maruz kalmamıştı. Model aldığı Batı üniversitelerinde de liberal düşünceler ve idealizm hala değerliydi. Hatırlatmak gerekirse Batı'da büyük bilimsel atılımlar genellikle üniversite dışında gelişti ve üniversite II. Dünya Savaşına kadar piyasa koşullarına direndi. (Halsey, 1968) 'Homo economicus'un olmadığı devlet merkezli bir ortamda Darülfünun'un klasik, liberal, metafizik ve edebi bir karakteri vardı, devletin başkenti İstanbul'a has bir takım klasik değerleri taşıyordu. Özellikle Edebiyat Fakültesi hocalarını öncelikle meşgul eden şey modernleşme meselesiydi, dünü yarına bağlamak için tutamak noktaları arayan, bunun için kimi tasavvufa, kimi Bergsonculuğa başvuran hocalarıyla aslında Darülfünun arayış içindeydi. Yeni rejimin kuruluşunun akabinde arayış refleksi zayıfladı. Peş peşe inkılaplar yapılırken akıbetinin ne olacağını bilmeyen Darülfünun tedirgin bir ruh hali içerisindeydi. Bu ortamda yeni rejimle iyi ilişkiler geliştirerek varlığını sürdürdü ve 1933 yılına kadar devlet müdahalesini çok hissetmedi. 1930'lu yıllarda dünya konjonktürünün de etkisiyle otokratlaşan rejim için artık istikamet belliydi ve her bir kurum ve kişinin iştiyakla aynı istikamete yönelmesi bekleniyordu. 1932 yılında çıkmaya başlayan Kadro Dergisi başta olmak üzere basın Darülfünunu doğrudan hedef aldı. Darülfünun Ortaçağ idealizmi içerisinde olduğu, inkılaplara duyarsız kalarak içine kapandığı, pratik bilgidен ve ülke gerçeklerinden uzak kaldığı gibi iddialarla eleştiriliyordu. (Demirtaş, 2010)

1.1. Modern Mektepler ve Üniversite

Eğitim modernleşmenin ihtiyaç duyduğu kadroları yetiştirmek için hayati önemdeydi. Bu yüzden özellikle Tanzimat sonrasında birçok modern okul açıldı. Bu okullar kurulurken Fransız ‘Grandes Ecoles’ tarzı örnek alınıyordu. Modern mekteplerin açılma amacı öncelikle devlete nitelikli kadrolar yetiştirmektir. Üniversitenin kuruluş süreci Darülfünunla başlatılır ancak Osmanlıda modern yükseköğretimin Darülfünun kurulmadan önce modern mekteplerle başladığını söyleyebiliriz. Mühendishane 1773, Tıbbiye 1827, Darülmüallimin 1848, Mülkiye 1859, Hukuk Mektebi 1880 yılında kurulmuştu. Bu modern okulların tamamı daha sonra Darülfünun bünyesine veya ilerleyen süreçte üniversitelere dahil edilerek birer fakülte haline geldi. Bünyesinde fen ve edebiyat fakültesinin yer aldığı bir üniversitenin kuruluşunun bu modern mekteplerden uzun süre sonraya kalmış olması öncelikli ihtiyaçlarla ilgili olmalıdır. Toplumsal talebin, sermaye ve sanayi çevrelerinin zorlaması ve desteğinin olmadığı ortamda fen fakültesi zorunlu bir ihtiyaç olarak hissedilmedi. Edebiyat fakültesinin gelişmesi de bir anlamda hümanizm, sekülerizm ve milliyetçilik gibi düşüncelerin filizlenmesine bağlıydı. Medrese sisteminin meşruiyetini üretme işlevini kısmen de olsa sürdürüyordu. Özellikle modern ulus devlet ve milliyetçilikle üniversite arasında yukarıda bahsettiğimiz şekilde güçlü bir ilişki söz konusudur.

Bahsettiğimiz modern okullar sonradan üniversitenin birer fakültesi haline geldiklerinde üniversiteye hakim oldular. Mezunlarını daha fazla prestij ve refaha ulaştıran Tıp, Mühendislik ve Hukuk fakülteleri en çok tercih edilen, öğrenci ve hoca sayısı ile en kalabalık fakülteleri oluşturdu. Fen ve Edebiyat fakültelerine göre kat kat fazla mezun veren bu fakültelerin mensupları üniversite yönetiminde de söz hakkı kazandılar. Üniversite içerisinde öğretim üyelerine de yansıyan bir fakülteler hiyerarşisi ortaya çıktı. Kant “*Fakülteler Çatışması*” adlı makalesinde devletin pratik çıkarlarına hizmet eden hukuk ve tıp fakültelerinin modern devlet paradigması çerçevesinde üst fakülte olarak tasnif edildiğini belirtir (Kant, 1979).

Darülfünunun ilk hocalarının önemli bir kısmı bahsettiğimiz

yükseköğretim okulları olan Mühendishane, Tıbbiye, Harbiye, Mülkiye, Muallim Mektebi gibi okulların hocasıydı. Eğer yurtdışında yetişmediyse ilk hocaların çoğu aynı zamanda bu modern mekteplerin mezunlarındandı. Üniversite müfredatında yer alan ders konuları da ilk defa bu mektepler içerisinde ele alınmaya başlamıştı. Fen Edebiyat Fakültesi 1900 yılında kurulmazdan önce matematik, fizik, kimya, biyolojinin temel konuları Tıbbiye, Mühendishane ve Harbiye’de pratik şekilde ele alınıyordu. Eczacılık, botanik, zooloji, fizik ve kimya laboratuvar çalışmaları ilk olarak Tıbbiye’de başladı. Tarih, coğrafya, edebiyat, ekonomi gibi alanların belli başlı konuları da Harbiye ve Mülkiye müfredatı kapsamında işleniyordu (Dölen, 2009; İhsanoğlu, 2010).

Edebiyat ve Fen şubelerinde ders veren hocalardan Osmanlı Tarihi hocası Abdurrahman Şeref Bey, Galatasaray Lisesi ve Mülkiye’de, Osmanlı edebiyatı hocası Atâ Bey (1856-1919), Matematik hocası Salih Zeki Bey, Cebir hocası Yusufyan Efendi Mülkiye’de, Coğrafya hocası Celal Bey ve Arap-Fars Edebiyatı Hocası Abdurrahman Süreyya Efendi Dârümuallimîn’de, kimya hocası Vasil Naum Efendi ise Askeri Tıbbiye’de görevli hocalardan ilk akla gelenlerdir. Modern fen bilimleri hocaları için Tıbbiye, Mühendishane ve Harbiye’nin insan kaynakları kullanılırken, sosyal bilimler için Mülkiye, Darümuallimin ve Harbiye hocalarından, İslam ve Osmanlı kültürüne dair dersler için ise kendi kendisini yetiştirmiş kimselerden veya ulemadan faydalanılıyordu (Demirtaş, 2019).

Darülfünun öncesi kurulan okullar arasında Galatasaray Lisesi’nin özel bir yeri vardır. Bu okul bilindiği gibi lise olmakla beraber o dönem için eğitim itibariyle yüksekokul derecesindeydi. (Engin, 2016, 431) Bu okulun mezunu olup üniversite eğitimi almadan Darülfünunda hoca olanlar mevcuttur. 1900-1933 öğretim kadrosunun beşte bire yakını liseyi Galatasaray’da tamamladıktan sonra Fransa’da üniversite öğrenimi görmüştü. 1933’ten sonra Galatasaray Lisesi mezunları azaldı çünkü üniversitede çok sayıda Almanya sürgünü hocaların istihdamıyla Almanca önemli hale geldi ve İstanbul Erkek Lisesi gibi Almanca eğitim veren okulların mezunlarının sayısı arttı.

1.2. Yurtdışında Eğitim ve Yabancı Öğretim Üyeleri

Modernleşme sürecine girdikten sonra yeni seçkinler havuzu bahsettiğimiz modern okulların mezunları olan “Mektepli gençlik” diyebileceğimiz kişilerden oluşmaya başladı. Darülfünun kadrosunda da bu mezunlar başı çekiyordu. Fakat diğer kurumlara oranla yurtdışında eğitim almış olanların ağırlığı öğretim üyeleri arasında hayli fazlaydı. 1857 gibi erken bir tarihte Hoca Tahsin Efendi ve Selim Sabit Efendi döndüklerinde Darülfünun’da hoca olmaları planlanarak matematik ve doğa bilimleri tahsili için Paris’e gönderilmişlerdi (Ayni, 2007, 10-12). 1900’de kurulan Darülfünun’un ilk hocalarının yarısından çoğu (%53,7) yurtdışında eğitim almıştı. Türk/İslam/Osmanlı Tarihi/Edebiyatı, İlahiyat gibi bölümlerin hocalarını ayrı tuttuğumuzda yurtdışında eğitim almamış olanların oranı oldukça düşecektir. Öğretim üyesi olmak üzere, Devlet tarafından yurtdışı eğitime öğrenci gönderilmesi uygulaması Cumhuriyet’in kuruluşundan sonra da sistematik şekilde sürdü. Diğer modern mekteplerle kıyaslandığında Darülfünun’un öğretim üyelerinin yurtdışından getirilen yabancı uzmanlar değil yurtdışında eğitim almış yerliler olmasına dikkat edildiğini söyleyebiliriz (Demirtaş, 2019).

Yurtdışı eğitimde başlangıçta ağırlıklı olarak tercih edilen ülke Fransa’dır. Fransa’ya gönderilen öğrenciler, oradan getirilen hocalar yanında bütün düzeylerde Fransız eğitim sistemi model olarak kabul edilmişti. Mülkiye, Tıbbiye gibi yükseköğretim kurumlarımız ‘grandes ecoles’ modelinde kurulmuştu. Tıbbiye’de eğitim dili, açılış yılı olan 1827’den 1870 senesine kadar Fransızca olarak devam etti. Bu Fransız etkisi, öğretim üyesi tipolojisini de belirledi. İlk yükseköğretim hocalarımız doğal olarak Fransız tipi öğretim üyesi ve aydınıyla benzerlikler taşıyordu. 1900 yılında ayakları üzerinde durabilen Darülfünun-ı Şahane de ilk yıllarında yoğun Fransız etkisi altındaydı. Eğitimde merkezileşmeyi hedefleyen 1869 tarihli Maarifi Umumiye Nizamnamesi Devrim sonrası Fransız eğitim sistemi incelenerek hazırlanmıştı. Bu nizamnamenin elli maddesi Darülfünunla ilgiliydi (İhsanoğlu, 1990, 714). Kuruluşundaki bu Fransız etkisi üniversitenin diğer kurumlarla

ilişkinini ve ülkemizdeki modern eğitim almış insan tipolojisini belli yönde şekillendirdi.

İttihat ve Terakki Fırkası'nın Almanlarla yakınlığı eğitim alanında da kendini göstermiş, 1915'te Dr. Franz Schmidt eğitim müşaviri olarak atanmıştı. Ardından Savaş esnasında müttefikimiz Almanya Darülfünuna yirmi Alman hoca göndermiş, bu hocalar savaşın üç yıl sonra mağlubiyetle bitmesi üzerine ülkelerine geri dönmüşlerdi (Dölen, 2009). Darülfünunda Birinci Dünya Savaşına kadar yabancı hoca yok denecek kadar azken bu tarihten sonra çoğalmıştır. 1920 yılından 1930'a kadar çoğu fen ve tıp alanında olmak üzere yirmiden fazla Fransız hoca gelmiş, ortalama olarak beş yıl kalmışlardır (Demirtaş, 2019, 161).

I. Dünya Savaşı esnasında kısa süren Alman hoca tecrübesinden sonra 1933 reformu çerçevesinde Almanya'dan çok sayıda öğretim elemanı gelmeye başlamış ve sayıları zaman geçtikçe artmıştır. 1933-1943 yılları arasında gelen 76 öğretim üyesinin Türkiye'de ortalama kalış süresi 12 yıldır. Dağılımları da şöyledir: 18 Fen Fakültesi, 15 Edebiyat Fakültesi, 17 Tıp Fakültesi, 11 Hukuk ve İktisat Fakültesi, 10 DTCF, 3 Ankara Devlet Konservatuvarı, birer kişi de Mimarlık ve Güzel Sanatlar Fakültesi. (Demirtaş, 2019).

Bu yabancı hocalar yerli hocalar için bazen rahatsızlık kaynağı olmuştur. Hocalar kendilerini bir şeyin aslının yanındaki taklit gibi hissetmişlerdir. Yabancı hocalara daha fazla değer verildiği gibi, kat kat fazla maaş ve yetki verilmiştir. Verilen bu yetkiler bazı kimseler tarafından abartılı bulunarak eleştirilmiştir. Mesela Hamdullah Suphi Bey Türk profesörlerin yabancı profesörler tarafından imtihan edilip muallimliğe düşürülmesine itiraz etmişti. Baltacıoğlu da J. Dewey'in bir otorite kabul edilip kendi fikirlerinin önemsenmediğini görünce "benim kafamda fes onun kafasında şapka olması dışında aramızda bir fark yok" demişti (TBMM Tutanakları, 20 Nisan 1925).

2. İlk Hocalar

Darülfünun hazırlığı için oluşturulmuş olan Encümen-i Daniş açılış toplantısını 1851'de yaptı. Kurulun üyeleri sadrazam, şeyhülislam, serasker, nazır gibi devletin zirvesindeki görevlilerdi.

Bunların yanında modern mekteplerden ve tercüme odasından isimler vardı. Darülfünunu açmaya ilk defa 1863 yılında teşebbüs edildi. Halka açık dersler tarzında başlayan girişimde havanın ne olduğu ve elektrik gücü konulu ilk ders Mühendishane mezunu Kimyager Derviş Paşa tarafından verildi. Derviş Paşa tedavi olmak için Paris’e gittiğinde fizik dersine Mekteb-i Harbiye Nâzırı Safvet Paşa muvafakat etti. Bahriye Mektebi hocası Said Efendi astronomi, Divân-ı Muhasebat Reisi A. Vefik Paşa tarih, Divân-ı Zaptiye Reisi Salih Efendi jeoloji, nebatat ve zooloji derslerini verecekti. Müfredata sonradan eklenen coğrafya dersini vermek üzere Mekteb-i Mülkiye coğrafya hocası Mehmed Cevad Efendi görevlendirildi. Derslerin mevki sahibi kimseler tarafından verilmesinin katılımı arttıracığı düşünülüyordu. Sadrâzam Fuad Paşa da 16 Şubat 1863’te başlayan bu dersleri açılıştta izlemeye geldi. Modern bilimi popüler hale getirme konusunda gayretli olan Münif Paşa Mecmua-i Fünun’da bir yazı yazarak özellikle talebeleri, memurları, ehl-i hıref ve sanayi erbabını derslere katılmaya davet etti. Görüleceği üzere ilk üniversite dersleri Sadrâzam Fuad Paşa’nın girişimiyle başladı, ilk hocalar yüksek rütbeli askeri-mülki erkândan ve Mülkiye, Harbiye gibi modern mekteplerin hocaları arasından seçilmişti (İhsanoğlu, 2010, 102-105).

1900’de kurulan Darülfünun-ı Şahane hocalarını ise Maarif Nâzırı başkanlığında bir komisyon seçti. Bu komisyon Avrupa’da tahsil görmüş olanlar ve üst düzey devlet erkânından müteşekkildi. Komisyon, ilmiyeden Manastırlı İsmail Hakkı Efendi, Yusuf Efendi, Mekteb-i Mülkiye Nazırı Recai Efendi, Rasathane müdürü Salih Zeki Bey, sabık nafia nâzırı Tevfik Paşa, Divân-ı Muhasebat reisi Hasan Fehmi Paşa, Şura-yı Devlet’ten Ekrem Bey ve Mekteb-i Tıbbiye hocalarından Hacı Ali Paşa, Maliye Nezâreti Müşaviri Rauf Bey ve Macar profesör Vambery gibi devrin ilimle iştiğal eden isimlerini hoca olarak seçmişti. Bu listeye daha sonra şu isimler de eklendi: Maarif Meclisi Reisi Haydar Efendi, âzâlardan Emrullah ve Zihni Efendiler, Müze Müdürü Osman Hamdi Bey ve muavini Halil Bey, İstanbul İdâdîsi din dersi hocası Yörük Asım Efendi, Meşihat’ten Hulusi Efendi, Maliyeden Seydişehirli Mahmud Esad Efendi, Galatasaray Lisesi Müdürü Abdurrahman Şeref Efendi,

Dârümuallimîn hocalarından Selim Sabit Efendi, Divân-ı Hümayun tercümanlarından Efdal Bey (İhsanoğlu, 2010, 395). 1900’de kurulan Darülfünun-ı Şahane’nin ilk kadrosunda yer alan bu hocalar 1840 yılından sonra doğmuşlardır. Yaşça en büyük olanların ekserisi ilâhiyât ve edebiyat, en genç olanlar ise fen şubesi hocalarıdır.

Modernleşmenin başladığı dönemde çok fonksiyonlu bir kurucu insan tipi varken zamanla gelişen işbölümü neticesinde profesyoneller ortaya çıktı. Darülfünun ilk kurulduğu zaman ders verenlerin büyük kısmının asıl mesleği hocalık değildi. Bazıları bütün hayatını eğitimle geçirirken bazıları Mecliste, idari makamlarda, yurtdışı görevlerde de bulunmuş, üniversite hocalığı, hayatları boyunca yaptıkları devlet işleri listesine bir madde olarak eklenmişti. Devletin birçok farklı kademesinde görev yapan böyle bir insan tipolojisinin ortaya çıkması Türk modernleşme süreciyle ilgilidir. Zira modern merkezî devletin acilen doldurması gereken çok sayıda mevki varken buna mukabil modern eğitim almış kimselerin sayısı yetersizdir. Bu minvalde bürokrat, aydın ve akademisyenin iç içe geçtiğini görmekteyiz. Darülfünun’da bürokratların yanında Mehmed Akif, Hüseyin Cahid, Rıza Tevfik, Ahmed Mithad, Yahya Kemal, Halide Edip, Filibeli Ahmed Hilmi gibi dönemin önde gelen kültür ve fikir insanları da ders vermişlerdir.

1900’de fen ve edebiyat şubeleri kurulunca buralarda ders verecek hoca bulmak büyük sıkıntı olmuştu. Bunun üzerine yurtdışına sistematik olarak genç öğretim üyesi adayları göndermek suretiyle öğretim üyesi yetiştirilmesi hedeflendi. 1910 yılında Marif Nezâreti bütçe görüşmeleri esnasında Sivas Mebusu Daga-varyan fen fakültesinde doktoralı hoca olmadığını, Fen Şubesinin açılmasının hatalı olduğunu, fakülteyi kapatıp oraya harcanan parayla dönüşte hoca olmak kaydıyla yurtdışına öğrenci gönderilmesini teklif etti (İhsanoğlu, 2010, 395-402). Öğrencilerin Fen Fakültesi’nde öğrenim gördükten sonra ne iş yapacakları ile ilgili endişeleri sebebiyle bu fakültenin öğrenci sayısı az oluyordu. Geçim kaygısı olmadan salt bilimsel araştırma ile meşgul olacak aristokratlar veya güçlü bir sanayinin ve piyasanın finanse ettiği araştırmacıların mevcudiyeti söz konusu değildi. Bu yüzden

mezunlarına öğretmenlik veya mühendislik şansı vermeyen Fen Fakültesi öğrenci bulmakta zorlanıyordu. Esasen, amacı bizzat bilginin kendisi ve bilginin sınırlarının genişletilmesi olan bir üniversite inşa edebilmek için elverişli bir ortam yoktu.

Osman Ergin, başta Darülfünun olmak üzere yüksekokul hocalarının onda sekizinin asıl mesleğinin muallimlik olmadığını, üstelik birkaç okulda ders verdiklerini ve asıl maaşlarına ek olarak her bir okuldan ayrı ücret aldıklarını, Ankara başkent olup da burada yüksekokullar açılınca bunlara bir de mebus muallimler eklendiğini yazmıştır. 1942 de “asli maaşı 100 lira ve yukarı olanlara bu yol kapanunca mekteplerin düzenini bozan bu ekabirler uzaklaşmış” ve meslekleşme yolunda önemli bir adım atılmıştır (Ergin, 1977, 1773). Darülfünuna 1915 yılında gelen Alman hocalardan İktisatçı Friedrich Hoffman da hocalık mesleğini memurlukla beraber yürüten hocaların bilimin bağımsızlığını kötü yönde etkilediğini yazmıştı (Baş, 2016). 1919 yılında Darülfünun ıslahatına dair tavsiyeleri arasında üniversite hocalığını bir meslek haline getirmek de olan Edebiyat Fakültesi Reisi İ. Hakkı Baltacıoğlu başkanlığında toplanan Edebiyat Fakültesi Müderrisler Meclisi, müderris ve muallimlik işinin ticaret, ilmi olmayan memuriyetler, mebusluk ve gazetecilik ile bir arada yürütülemeyeceğine dair bir karar aldı. Müderrislik ve muallimlikle beraber hangi işlerin yapılabileceğine bundan sonra bu meclis karar verecektir. Ancak Fuat Köprülü’nün 1927 yılında yazmış olduğu bir yazı bu konuda o tarihe kadar gelişme olmadığını göstermektedir: “Türkiye’deki bir tek dâru’l-fünûn ve birkaç âli müessese, daha dün denecek kadar yakın bir mazide kurulmuş olduğu gibi, hatta bugün bile, dâru’l-fünûn müderrisliği hâl ve istikbâli mü’men ve mukarrer bir meslek değildir.” (Köprülü, 1927, 606).

2.1. Eğitim ve Elitleşme

1900 yılında Darülfünun-ı Şahane’nin açılış merasiminde kürsününün arkasına «Rütbetü’l-ilm ala’r-rüteb” (Rütbelerin en yücesi ilim rütbesidir) ve “E’ş-seref bi’l-ilm lâ bin neseb” (Şeref ilimledir soyla değil) yazılarının bulunduğu iki levha asılmıştı (İhsanoğlu, 2010, 191). Bu ifadeler makam ve şerefi soya değil ilim ve eğitime dayandırmasıyla İslam-Osmanlı ethosunda eğitimin önemini ve ilim

adamının kategorik olarak seçkin statüsünü vurgulamaktadır. Osmanlıda bireylerin toplumsal statüsü Avrupa feodalitesinin aksine kalımsal değildir. Toplum yönetenler ve yönetilenler olarak ayrılmıştır ancak saltanat dışında hiçbir mevki ulaşılmaz değildir. Yetenekli kimseler için eğitim bu makamlara giden yolu açmaktadır. Devlet merkezli yapının ve İslam'ın eşitleyici özelliklerinin de etkisiyle doğuştan ayrıcalıklı ve üstünlük iddiası taşıyan bir zümre en azından ilkel olarak söz konusu değildi. Kuşaktan kuşağa aktarılan kalıcı mevki-makam ve unvanlar yoktu ve bunları her kuşağın yeniden hak etmesi gerekiyordu, ancak okur-yazar bir ailenin çocuğu olmak, kültürel-siyasal merkezlere, eğitim ortamlarına yakın olmak önemli avantajlar sağlıyordu.

Öğretim üyelerinin toplumsal konumunu belirlemeye çalışırken kadim yükseköğretim kurumu olan medreselerin öğretim kadrosunu oluşturan müderrislerin toplumda ve toplumun kolektif bilincinde nasıl bir yeri olduğuna bakmak ilginç olacaktır. Avrupa Üniversiteleri genellikle dini hayatın bir parçası olarak varlığını sürdürmüş, üniversite hocaları bir tür din adamı olarak veya kiliseye bağlı olarak yaşamış, modernite ile birlikte dönüşerek seküler karakter kazanmıştır. Buna mukabil Osmanlı'da üniversite medresenin dönüşmesiyle değil medresenin yanı başında modern bir yapı olarak vücut bulmuştur. Üniversite ve onunun öğretim üyeleri kısmen özerk bir statü grubu olan ulemanın içinden değil öncelikle modernleşen bürokrasinin ihtiyaçlarına istinaden kurulmuş olan Mühendishane, Tıbbiye, Mülkiye, Harbiye, Hukuk Mektebi, Darülmüallimin gibi modern mekteplerin oluşturduğu kültür ikliminde, onlardan destek alarak vücut bulmuştur. Dolayısıyla üniversite hocalarını ilmiyenin soy kütüğüne kaydedemeyiz. Ancak genel olarak ilim ve bilim kavramlarını birbirinden ayrı düşünme eğiliminde olmayan toplumun kolektif bilincinde ya da bilinçaltında kısmen ulemanın yerini aldığını tahmin edebiliriz. Söz söyleme ve yazı yazma ustası olduğu için tarihin bütün dönemlerinde ve bütün toplumlarında mandarin, brahman, rahip, müfessir, mutasavvıf, alim gibi kimseler özel bir saygı görmüştür. Soyut ve rasyonel düşünme becerisine bağlı bir meslek icra etmekle öğretim üyeleri de bir bakıma bu zincirin bir halka-

sıdır. Osmanlı'nın ilk üniversitesi olan İstanbul Üniversitesinin logosunda da kuruluş tarihi olarak 1453 olduğunu düşünürsek bu süreklilik iddiasının resmileştiğini söyleyebiliriz. Ayrıca 1933 yılına kadar üniversite hocaları için müderris ünvanı kullanılması uygulaması devam etmiştir. Buna ilaveten Üniversitenin bulunduğu Beyazıt ve Süleymaniye semtleri de ulema muhitleri olarak bilinmektedir. Medresede görevli müderrislerin de önemli bir kısmını oluşturduğu Osmanlı ulemasının sosyal itibarı yüksekti ve ulema devlet yönetiminde de etkiliydi. “Üst düzey ulema, başka herhangi bir modern-öncesi İslami imparatorlukta olmadığı kadar Osmanlı seçkinlerinin ayrılmaz bir parçasıydı.” (Bein, 2013, 13). Bu manada bir süreklilik söz konusudur. İlimiyenin bıraktığı boşluğu dolduran kurumlardan üniversite ve yargı Cumhuriyet döneminde siyasi arenada ve karar alma mekanizmalarında etkili olmaya devam etmiştir.

Üniversite hocalarının babaları genellikle nevezhure modern epistemik cemaatin mensupları olmakla beraber azımsanmayacak sayıda ulema ailesi mensubu da üniversitede hoca olarak yer aldı. 1900-1946 aralığında ele aldığımız üniversite hocalarının yaklaşık yüzde on beşinin babası ilmiye zümresine mensuptur. Kalemle kağıtla haşır-neşir olmamış, okuma yazma bilmeyen ailelerin çocukları çevrelerinde gidebilecekleri okul da olmayınca eğitim görme şansına erişemiyorlardı. Ulema, neticede ehl-i kıraat ve erbab-ı kitabetten idi ve onların çocukları çoğunluğu ümmi olan köylü ve zanaatkarların çocuklarına göre avantajlıydılar.

Osmanlıda modernleşme sürecine paralel olarak eğitilmiş kadrolara olan ihtiyaç da artıyordu. Bu yüzden klasik dönemde önemli olan eğitim modernleşme süreciyle birlikte daha da önemli hale geldi. Modern eğitim almış kadroların kurucu olma gibi zor bir görevi vardı. Birçok alanda eksikliği hissedilen nitelikli elemanların mevcut eğitim sistemi ve kurumlarıyla yetişmesinin mümkün olmadığına inanan idareciler modern okullar açmanın yollarını aramaya başladılar. Eğitim devlet için artık bir bekâ meselesiydi.

Modern eğitim yaygınlaşırken toplumu eğitime ve modern bilime ısındırmak amacıyla bilim sayesinde ilahi kudretin daha sarıh bir şekilde idrak edileceği vurgulanıyordu. Din adamlarının anlattığı

ama gösteremediği bu ilahi kudreti bilim adamları görünür kılacaktı. Tanzimat sonrasında bilimi yücelten ve kurtuluş vasıtası olarak gören yoğun bir edebiyat ve söylem gelişti. Toplumda bilime ilgi uyandırmak amacıyla pusula, barut elektrik, telgraf, fotoğraf ve aşı gibi buluşların ne kadar büyük bir güç ve ilerleme kaynağı olduğu hayranlıkla anlatılıyordu. Bilime her dönemde farklı anlamlar atfedilse de bilimcilik III. Selim'den beri Osmanlı modernleşmesinin değişmez unsuruydu. Bilim, devletin gücünü yeniden kazanmasını ve evrensel bir değer olan medeniyete katılmasını sağlayacaktı (Burçak, 2006). Modern eğitim görmüş kimselerin ve bilim adamlarının seçkin pozisyonunda olmasının önemli bir nedeninin bu bilimcilik ve pozitivist anlayış olduğu unutulmamalıdır. Osmanlı'nın modernleşme saikiyle Batı ile tanıştığı dönemde pozitivism Avrupa'da muteber ideolojydi. Pozitivizmin menşei Osmanlıların bu süreçte yoğun ilişki içinde olduğu Fransa idi. Pozitivizme göre sadece bilimsel bilgiyle donanmış bir entelektüel aristokrasi doğru olanı bilebilir ve halka rağmen halkın çıkarlarını koruyabilirdi. Seçkinlik ve modern bilimin ayrılmazlığı düşüncesi bu yeni dünya görüşünün merkezinde yer alıyordu Abdullah Cevdet'in L. Büchner'den ilham alarak formüle ettiği "ilim havassın dinidir, din avamın ilmidir" şiarı Jöntürkler arasında oldukça yaygındı (Hanioğlu, 2006, 75-98).

Modernleşme sürecinin inşasında rol alacak idareci, asker, bankacı, öğretim üyesi, öğretmen, diplomat, işletmeci, eczacı, hukukçu, gazeteci, telgrafçı, elektrikçi, mühendis, veteriner, iktisatçı, maliyeci vb. modern meslekleri icra edecek geniş bir eğitilmiş insan gücü gerekiyordu. Eğitilmiş insanlar hem pozitivist-modernist düşünce, hem başka saiklerle de olsa gelenek tarafından yüceltiliyor, aynı zamanda devletin bekası için vazgeçilmez addediliyordu. O dönemde "diplomalı efendi", "münevver bendegân", "mütefennin zabıt" olarak anılan bu kimseler değişimin, gelişimin öncüleri olacaktı. Gerek yurtdışına gönderilen öğrenciler gerek yeni açılan modern mekteplere gidenlere yüklenen misyon buydu.

Elbette her toplumda eğitimin şahısları saygın kılma tarzı ve diplomanın ekonomik, sosyal ve kültürel değeri farklıdır. Buna bağlı olarak eğitilmiş orta sınıfın toplumsal konumu da farklıdır. Bazı

toplumlarda devletle daha çok özdeşleşen bir orta sınıf ortaya çıkarken bazılarında daha özerk ve mesafeli konum alımlar söz konusu olabilir. Türkiye’de aydınlar genellikle devletle özdeşleştikleri oranda yönetenler zümresinin bir parçası oldular. Çok Partili hayata kadar üniversite öğretim üyelerinin de içinde yer aldığı eğitimli orta sınıf bürokratik seçkinlerle özdeşleşmişti.

2.2. Bürokratik Karakter

Türkiye’de üniversiteyi karakterize eden niteliklerden birisi bürokratik yapısıdır. Derin köklere sahip bu bürokratik yapının yapısal sebepleri vardır. Batıda Üniversite modern dönemlerde lonca özelliklerini kaybederek bürokratik özellikler kazanmışken (Halsey, 1968) Osmanlıda üniversitenin kuruluşu merkezi devletin ve modern bürokrasinin doğuşuyla birlikte gerçekleşmiştir. Medreseler vakıf sistemi ile birlikte varlık kazanmış olmasına rağmen devlet merkezli yapının güçlü olması nedeniyle sınırlı bir özerkliğe sahip olmuş, buralarda görev yapan müderrisler merkez tarafından atanmışlardır (Çelik, 2019). Darülfünun bunun da ötesinde tümüyle devlet tarafından kurulan, finanse edilen ve kadroları merkezden atanan bir kurumdur.

Üniversitenin başta Mülkiye ve Askeri Tıbbiye olmak üzere devlete kadro yetiştirmek için kurulmuş olan okullarla yakın ilişki içinde doğmuş olması sivil ve askeri bürokrasiye uzanan köklerinin derinliğini göstermektedir. Üniversite rektörlerinin birçoğunun mensubu olduğu Tıp Fakültesinin menşei Askeri Tıbbiye Mektebi’dir. 1827’de kurulan Askeri Tıbbiye 1909’da Tıbbi Mülkiye ile birleşerek Tıp Fakültesini oluşturmuştur. 19. yüzyılın ikinci yarısındaki başarısız girişimlerden sonra Abdülhamit döneminde Darülfünun-ı Şahane adı verilen yükseköğretim kurumu Mülkiye Mektebi binasında 1900 senesinde açılmıştır. Kurumun yöneticisi aynı zamanda Mülkiye Mektebi’nin Müdürü olan Recai Efendi’dir. Nizamnamesinde Darülfünun müdürünün padişah tarafından tayin olunacağı belirtilmektedir (İhsanoğlu, 2010, 200).

Modern eğitim sistemimiz merkezi devletle birlikte doğduğu için eğitimli elitler oldukça homojen bir görünüm arz etmektedir. Benzer eğitim süreçlerinden geçmiş olmaları ve hepsinin devletle

bir şekilde bağımlılık ilişkisi içinde olması ortak bir dünya görüşü edinmelerine ve tek bir statü grubu oluşturacak şekilde biçimlenmelerine neden olmuştur. Modernleşmenin başından beri öğretim üyelerini de kapsayan sivil / askeri bürokrasiyle kaynaşmış bir aydın zümre olagelmıştır. Bu zümrelerin eğitim arka planları ve dünya görüşleri büyük oranda örtüşmektedir. İlk üniversite hocaları arasında bürokrasinin üst basamaklarından birçok kimse vardır. Bu konuda geçmişten gelen bir süreklilik de söz konusudur; öğretim işiyle uğraşan müderrislerin eğitim dışında başka idari görevlere atanıyor olmaları medresede de görülen bir durumdur. Müderrislerin devletin değişik kademelerinde idari görevler alması gibi akademisyenler de özellikle üniversitenin kurulduğu ilk yıllarda vali, bürokrat, büyükelçi vb. gibi görevlerde bulunuyorlardı.

Ülgener devletin verdiği burslarla Avrupa üniversitelerinde eğitim görmüş münevver zümreye 'devletli aydın' ismini vermiştir. "Devletli aydın hem dili dönen hem de gücü yeten bir varlık olarak çok tehlikeli olabilir." (Ülgener, 2006, 102). Güngör, üniversite hocalarının da içinde olduğu münevver zümrenin diğer bürokratik seçkinlere benzer şekilde topluma uzak olduğunu söyler: "Türkiye'de münevver zümre, İkinci Dünya Harbi'ne kadar, devlet kadrolarını dolduran bir bürokratik elit olarak karşımıza çıkmaktadır" (Güngör, 1974). Güngör sınıfların yokluğunda ayrı bir toplumsal zümre olarak vücut bulduğunu düşündüğü bu kesime "münevver tabaka" adını vermiştir. Tanpınar'ın da tam olarak bunu ifade ettiğini görüyoruz: "Bizde sınıfların vâzih ve kat'i bir şekilde mevcut olmaması, münevveri ayrı bir sınıf hâline getirmektedir ki, bu cemiyetle olan alâkasını mübhem bir şekle sokuyor." (Tanpınar, 1977, 50).

2.3. Öğretim Üyelerinin Sosyal Profili ve Toplumsal Konumu

Weber'den yola çıkarak söyleyecek olursak Osmanlı'da statü, ekonomik gücü elde bulundurmamakla değil devletin idari mekanizmasına yakınlıkla ilgiliydi. (Weber, 1996) Osmanlı egemen bir sınıfın olmadığı, iktidarın ekonomi, mülkiyet ve soydan ziyade devletin denetimi ve askeri güç üzerinde yükseldiği, devlet merkezli, bürokratik seçkin bir toplumdur. Bir tabakalaşmadan bah-

sedilecekse bunun belirleyicisinin ekonomik değil siyasi ve kültürel olduğu söylenebilir. Üretim araçlarının mülkiyetine değil, idari mekanizmanın kontrolüne bağlı bir toplumsal tabakalaşmanın yaşandığı toplumda sıkı bir eğitim sürecinden geçmiş yöneticiler seçkinler zümresini oluşturmaktaydı.

Bu çerçevede toplumda yöneten ve yönetilen ayrımı esastı ve eğitimle belli bir kültür kazanan kişilerin yönetici olabilmesi mümkündü. Eğitim kurumlarının önde gelen amaçlarından birisi devlete eleman yetiştirmektir. Osmanlıda yöneticiler bu eğitim sonunda sahip oldukları uzmanlık bilgisinin yanında yüksek kültüre hakim olma dereceleriyle değer kazanıyorlardı. Bu manada kültürel/bürokratik bir soyluluk söz konusudur. Weber Çin toplumunu sosyal gücün servetle değil eğitim ve kültürle kazanıldığı bir yapı olarak değerlendirmiş ve bu çerçevede literati denilen okuryazar memur zümresinin sosyal statüsünü ele almıştı (Weber, 1996, 506-541). Bu konuda Çin literatisti ve Hintli brahmanlarla Osmanlı memurları arasında benzerlikler söz konusudur. Findley’e göre Osmanlı bürokrasisi edip memurlardan oluşuyordu. Osmanlıca’nın kompleks ve dolaylı anlatıma dayalı edebi üslubunda ifadesini bulan dil ve edebiyat seçkinciliği bir Ortadoğu geleneğiydi. Geniş kelime hazinesi, yazı stilleri ve kalıplaşmış ifadeler ile üst düzey uzmanlık gerektiren kalemiye gelenekleri içinde Osmanlı katiplerinin yetişmesi Avrupa’daki muadillerinden çok daha meşakkatliydi. Memurların bu yetişme tarzı onları toplumun aydınları durumuna getiriyordu. İbnülemin Mahmut Kemal İnal’ın son devir Osmanlı şairleri üzerine incelemesindeki mülkiye memurlarının yüksek oranı, memur ile aydın kategorilerinin ne kadar iç içe geçtiğini göstermektedir (Findley, 1996, 12).

Statü veya Bourdieu’nun terimleriyle ‘distinction’, servetten daha önemli bir belirleyici olabilmektedir. Bu statünün kaynağı bahsettiğimiz şekilde eğitimle gelen bir kültüvasyon da olabilir. Bu kültüvasyon ben’in yanında ikinci bir doğa, bir ruhsal tutum yani habitustur. Statü grubunun paylaştığı hayat tarzı ve estetik anlayış pedagojinin şekillendirdiği iç dünyanın yansımasıdır. Weber için statü gruplarının üyelerini tanımlayan şey ortak kültür ve sağduyu kimliği olduğu için sınıflardan açık şekilde farklıdır. Weber

sınıf ve statüyü açıkça birbirinden ayırırken Bourdieu bunları birbirinden bağımsız olarak değerlendirmemiştir. Bourdieu'ya göre kültürel sermaye, ekonomik sermayenin transformasyonudur (Moore, 2015, 131-137). Endüstriyel kapitalizm yerleştikçe Batıda bürokrasi "statü elit" olmaktan uzaklaşarak kapitalist girişimcilerin hakimiyeti altına girmişti. Osmanlıda ise modernleşme ile birlikte bürokrasinin statü elit özelliği daha da gelişti. Çünkü modernleşme Batı Avrupa'da olduğu gibi yükselen bir burjuva sınıf aracılığıyla değil, devlet eliyle gerçekleşmiş, sürecin aktörleri olan bürokratların yönetimde ağırlığı artarken sarayın etkisi zayıflayarak sona ermiştir. Feodal, aristokratik oluşumların görülmediği Osmanlıda sosyal statünün belirlenmesinde eğitim ve devlet makamları öncelikli belirleyicilerdir. Eğitimle kazanılan uzmanlık bilgisi ve kültür, devlet katında mevki-makam sahibi olma yolunu açmaktadır. Bu anlamda yönetici seçkinlerle kültürel seçkinler örtüşmektedir. Tarihsel tecrübemiz itibariyle seçkinler devlet katında mevki makam sahibi olmuş kimselerdir. Modernleşme süreci başladıktan sonra genişleyen ve yönetimde daha fazla söz sahibi olan, yasal temelde haklar elde eden modern bürokrasi modern eğitimin sebebi ve sonucuydu. Üniversite ve öğretim üyeleri de bu bürokrasinin öncülüğünde ve onun içinden doğdu. Bunu mensup oldukları ailelere baktığımızda da görebiliyoruz.

Bir miktar ulema ve tüccar aile mensubu dışında öğretim üyelerinin hemen hepsi memur çocuklarıdır. Bu memuriyetler genellikle orta ve ortanın üstü düzeyde memuriyetlerdir. Ulema çocuklarının üniversitede önemli oranda kendine yer bulduğu görülmektedir. (1900-1933 arası %17, 1933-1946 arası %9,5) Memur ve ulema çocukları dışında varlığı fark edilecek boyutta olanlar tüccar ailelerin çocuklarıdır. (1900-1933 arası %12,9, 1933-1946 arası %7,9) Çiftçi ve zanaatkar çocukları ise hemen hemen hiç yoktur. Üniversite eğitimi almak, yurtdışı görmüş olmak, yabancı dil bilmek gibi niteliklere sahip olanlar genellikle devletin yönetici tabakasına mensup ailelerin çocuklarıdır (Demirtaş, 2019, 170).

Darülfünunda 1900-1946 arasında göreve başlayan baba mesleğini tespit ettiğimiz 202 öğretim üyesinden otuzunun babası ulemadandır. Bu 30 kişiden 11'i Edebiyat Fakültesinde, 7'si İlahiyât

Fakültesinde, 5’i Hukuk Fakültesinde, 2’si Fen Fakültesinde, biri tıp ve diğer biri Eczacılık Fakültelerinde görev yaptı. İlmiye mensuplarının çocuklarının sosyal-kültürel sermayesi kariyerlerini ilâhiyât, edebiyat ve hukuk alanlarında sürdürmelerine daha çok imkân tanıyordu. Fen Fakültesinde görevli fizik hocası olan Sait Gelenbevi meşhur Matematik alimi İsmail Gelenbevi’nin torunu olması hasebiyle bu alana yakındır. Fen Fakültesinde astronomi dersleri vermiş olan Fatin Gökmen ise medrese mezunuydu ve astronomiye yönelmesi Sultan Selim Camii Muvakkithanesinde görevliken başlamıştı. Ulema bir aileden gelen tıp fakültesi mensubu tek kişi Adnan Adıvar’dır (Demirtaş, 2019, 139).

1900-1946 yılları arasında ele aldığımız öğretim üyelerinin %52’si İstanbul doğumludur. 1933 sonrasında Balkanların oranı azalırken Anadolu doğumluların oranı artmıştır. Balkanların kaybedilmesi ve Anadolu’nun birçok şehrinde idadilerin açılması bu değişimde etkili olmuştur (Demirtaş, 2019, 174).

1900-1933 yıllarında çoğu II. Meşrutiyet döneminde olmak üzere Darülfünun’da 25 İttihat ve Terakki mensubu görev yapmıştır. Bu kişilerden sadece üçünün doğum yeri İstanbul’dur. (%12,5). Bu dönemde öğretim üyesi kadrosunda İstanbul doğumluların oranı ise %52’dir. İttihatçıların çoğu Balkanlar, Trakya ve Ege bölgesi doğumludur. İstanbul kökenli klasik seçkinlerin yerini II. Meşrutiyet döneminde Balkanlar, Trakya ve Kıyı Ege gibi bölgelerden gelenler almıştır (Demirtaş, 2019).

Öğretim üyelerinin lise mezuniyetlerinde (1900-1933) Askeri Tıbbiye İdadisi %30’la başta gelmektedir. Fen alanında ve Tıp alanında görev yapan hocaların tamamına yakını buradan mezun olduğu için oran yüksektir. İkinci sırada %18 ile Galatasaray Lisesi gelmektedir. Bunları %10 civarında oranlarla Mülkiye İdadisi ve Vefa İdadisi izlemektedir. 1933’ten sonra bu oran çok değişmiştir. Almanca eğitim veren İstanbul Lisesi mezunları en üste yükselirken Galatasaray mezunları ikinci sıradadır. 1933 sonrasında demografik bir çeşitlenme söz konusudur. Adana, Antalya, Balıkesir, Bursa, Malatya, Sivas, Trabzon gibi şehirlerde açılan liselerin mezunları öğretim üyesi olarak kendilerine yer bulmaya başlamıştır. Cahit Tanyol, Enver Ziya Karal, Halil İnalçık, Hıfzı Veldet,

Mustafa İnan, Mümtaz Turhan, Ömer Lütfü Barkan Anadolu'daki liselerin mezunları olarak üniversitede yer bulmuş olanların ilk örnekleridir (Demirtaş, 2019).

Hocaların 1933'e kadar lisans eğitimlerine baktığımızda sırasıyla Tıbbiye, Mülkiye ve Hukuk Mekteplerinin başı çektiğini görüyoruz. Onları yaklaşık % 10 oranla Fransa'da lisans eğitimini tamamlayanlar izlemektedir. 1933 sonrasında öğretim üyeleri arasında Darülfünunun kendi mezunları ilk sıraya yükselmiş, Almanya'da lisans eğitimi alanların sayısı Fransa üniversitelerinden mezun olanlara yaklaşmıştır. Fen Fakültesi hocalarının ise neredeyse tamamı lisans eğitimlerini yurtdışında tamamlamışlardır. Lisans eğitimi almadan hoca olanlar %12 gibi bir orandadır, bunlar ya özel eğitim almıştır ya da Galatasaray gibi dönemin gözde okullarından mezun olmuştur. Lisans eğitimi görmeden üniversite kadrosunda yer almış olanların tamamına yakını İlahiyat ve Edebiyat Fakültesi hocasıdır.

1933 yılına kadar eğitim durumlarını bildiğimiz hocaların (179 kişi) %54'ü lisans, lisansüstü veya ihtisas seviyesinde yurtdışında eğitim görmüştür. Osmanlı Edebiyatı ve Tarihi, İlahiyat vb. bölümlerinin hocalarının yurtdışında eğitimle ilgileri olmadığından bunları hariç tuttuğumuzda oran çok daha yükselmektedir. Buna göre yurtdışında eğitim görmüş olmak neredeyse öğretim üyesi olma şartı gibidir. 1933 sonrasında bu oran daha da artmış ve %58'e yükselmiştir. 1933'e kadar yurtdışına gidenlerin yarısı Fransa'ya, dörtte biri ise Almanya'ya giderken 1933 reformundan sonra Almanya ve Fransa eşitlenmiştir (Demirtaş, 2019, 217).

1900-1946 yılları arasında üniversite hocalığı yapmış olanlar arasında 67 kişi (%23) hayatlarının herhangi bir döneminde milletvekili olarak Meclise girmiştir. Bu oran oldukça yüksektir. Bürokratlar, siyasetçiler, aydınlar, öğretim üyeleri 1946 senesine kadar iç içe geçmiştir, hayatlarının bir kısmını bürokrat veya siyasetçi olarak geçirmiş olan öğretim üyeleri oldukça yaygındır. Aydınların, bilim insanlarının yönetimde bu kadar yer almasında eğitimli azınlığı yeni düzenin mimarı ve ilerlemenin aktörü olarak gören pozitivist anlayışın etkisi de yadsınamaz. Gökalp güzideleri üniversite eğitimi almış olanlar diye tanımlarken, Abdullah Cevdet

de yönetimin bir uzmanlar zümresine bırakılmasını savunuyordu.

Ayrıca II. Meşrutiyetle görünür hale gelen Türkçülük, İslamcılık, Batıcılık gibi ideolojilerin mensuplarının üniversitedeki varlığı açısından bakıldığında şöyle bir manzara görülmektedir: İlk Darülfünun denemelerinden itibaren Edebiyat Fakültesi’nde Ahmed Midhat Efendi, Filibeli Ahmed Hilmi, Mehmet Akif, Mehmet Ali Ayni, Manastırlı İsmail Hakkı, Babanzâde Naim gibi bugün muhafazakar olarak anılan isimler tarih, edebiyat, felsefe gibi dersleri verirken Abdullah Cevdet, Celal Nuri, Sâdullah Paşa, Beşir Fuad, Ahmet Rıza, Kılıçzâde Hakkı gibi pozitivism ve biyolojik materyalizmin sözcülüğünü yapan ve modernleşme tarihimizin çok anılan isimleri Darülfünunda yer almadı. Biyolojik materyalizm ve pozitivism Osmanlı aydınları arasında yer bulmuş olsa da üniversitede etkili değildi. Buhari mütercimi Babanzade Naim ve Poincare’in pozitivismi eleştiren kitaplarını tercüme eden Salih Zeki, Darülfünun rektörlüğü de yaptılar. Dönemin belli başlı siyasi görüşlerinin sözcülüğünü yapan yayınlar Sırat-ı Müstakim, Türk Yurdu ve İctihad dergileridir. Sırat-ı Müstakim ve Türk Yurdu dergilerinin yazarları arasında Darülfünun’dan pek çok hoca varken, Abdullah Cevdet’in dergisi İctihad için aynı şeyi söyleyemeyiz. Kısaca, Batıcılık olarak bilinen siyasi akımın temsilcilerinin bu dönemde Darülfünunda kadro bulamadıklarını söyleyebiliriz.

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye’de üniversitenin yeşerdiği iklimi üretenler ve ilk hocalar ağırlıklı olarak memur ailelere mensup olmalarının yanında devlete eleman ve uzman yetiştirmek için kurulmuş olan modern mekteplerin mahsulü idi. Mühendishane, Tercüme Odası, Mülkiye, Tıbbiye, Harbiye, Bahriye, Baytariye, Darülmualimin gibi kurumların mezunları ve hocaları bu iklimin insan gücünü oluşturuyordu. Yurtdışında eğitim alanlar ve yabancı hocalar farklı bir damarın ve anlayışın ortaya çıkmasına sebebiyet vermiş olsa da yurtdışına öğrenci gönderen de, yabancı hocaları getiren de devletti. Devlet kendi vizyon ve sınırları içerisinde süreci modere ediyordu. Dolayısıyla öğretim üyeleri ele aldığımız dönemde bürokratik seçkinlerin ayrıksı bir parçası konumundadır. Hocalar

hem bilimin otoritesini temsil ediyor olduğu için, hem bürokratik seçkinlerin parçası olduğu için katmerli bir seçkinlik kazandı, bilimin ve devletin otoritesi onların şahsında tecessüm etmekteydi.

Üniversite ve akademisyenler modern devletle birlikte ve bizzat devletin içinde doğdu, modern bürokrasiyle beraber varlık kazandı. Dolayısıyla mali veya idari özerkliğin üzerine inşa edilebileceği bir tarihsel temel, bir otonomi geleneği yoktu. Ancak üniversitenin özel bir yapı olduğuna ve özerk olması gerektiğine dair bir inanç ve niyet hep var olagelmiş, özgürlük söylemlerinin arttığı, liberal rüzgarların estiği dönemlerde çıkan yasa ve yönetmeliklerle üniversite kısmi olarak özerklikten nasiplenmişti. II. Meşrutiyet döneminden 1933'e kadar Ziya Gökalp, İ. Hakkı Baltacıoğlu gibi güçlü isimlerin de etkisiyle üniversite belli oranda otonom bir kurum kimliği sergiliyordu. 1933 reformuyla bu özelliğini yitirdi. 1946'da çok partili dönemle beraber çıkarılan kanun ise üniversiteye oldukça geniş bir özerklik tanıyordu.

Modern öncesi dönemlerden beri Osmanlı bürokratik seçkinlerinin aynı zamanda kültürel seçkin pozisyonunda olması 1946 yılına kadar güçlü bir şekilde devam eden bürokrat-akademisyen örtüşmesini mümkün kılan tarihsel faktörlerden birisi olmuştur. Modern öncesi dönemde memurları kültürel seçkin yapan şey edebiyat iken modern bürokrasi bilimcidir. Edip memurun yerini münevver memur almıştır. Modernleşmeye yön veren bilimcilik anlayışı ile birlikte "mütefennin zâbit", "diplomalı efendi", "münevver bendegân" gibi sıfatlarla anılan yeni bir memur tipi yetiştirmek hedeflenmiştir. Devlet tabakasının yöneticilikten gelen seçkinliği buna ilaveten bilimcikle ziyalanmıştır. Pre-modern dönemdeki eğitime bağlı elitleşme geleneği modern dönemde evrilerek sürmüş, pozitivizmin ve Fransız elitist anlayışının da etkisiyle güçlü bir şekilde pekişmiştir. Bilimi yeni dünya görüşüne ve modernleşme anlayışına dayanak yapan seçkinler bilimi üretmekten çok transfer etmekle ilgilenmişlerdir. Bu anlamda bir tür rehber ve yol gösterici olan entelijansiyayı andırırlar. Üniversiteler bu çerçevede modern kültürel ürünlerin üreticisi ve tüketicisi olacak üniversite mezunlarını yetiştirmek suretiyle öncelikle modernleşmenin gelişimine hizmet etmişlerdir.

Özetle, bahsettiğimiz dönemde Türkiye’de ilk dönem öğretim üyeleri ile bürokratik seçkinlerin iç içe geçtiğini düşünmemize yol açan unsurlar şöyle sıralanabilir:

- Öğretim üyelerinin aile kökenlerine baktığımızda memur ailelere mensup olanların ezici çoğunluğu oluşturduğunu, çiftçi ve zanaatkâr ailelerden ise hemen hemen hiç kimse olmadığını görüyoruz.
- Öğretim üyeleriyle üst düzey bürokrasi ve Meclis arasındaki kesişme kümesi hayli yoğundur. Yukarıda da verilerle gösterdiğimiz gibi mecliste yer almış hocaların oranı oldukça yüksektir.
- Öğretim üyelerinin yurtdışında eğitim görme oranı diğer bürokratlara göre yüksek olmakla beraber genellikle üst düzey bürokratlarla aynı okullardan mezundurlar.
- Medreselerde ders veren müderrislerin de bir parçası olduğu Osmanlı İlmîye zümresi Osmanlı seçkinlerini oluşturan unsurlardan birisiydi. İlk öğretim üyeleri Osmanlı klasik epistemik cemaati olan İlmîyenin içinden değil, Tanzimat sonrasında ortaya çıkan iklimin ürünü olan modern epistemik cemaatin içinden doğmuş olsa da toplum tarafından bir anlamda ulemanın devamı olarak algılandığı için bu seçkin konumu tevarüs ederek ulemanın sosyal itibarından pay aldılar.
- Batının maddi üstünlüğünü bilimsel gelişmelere borçlu olduğuna inanıldığı için modern eğitim dolayısıyla da modern kültürle donanmış azınlık çok önemli hale gelmişti. Dolayısıyla bilim ve bilimle iştiğal edenler yüceltiliyordu.
- Darülfünun devletin özellikle yükselen Bab-ı Ali bürokrasisinin öncülüğünde vücut bulmuştur. İlk hocalar ya devlet erkanının bizzat kendisi ya da devlete eleman yetiştirmek için Fransız *Grandes Ecoles* formatında açılmış olan modern mekteplerin (Tıbbiye, Mülkiye, Harbiye, Darülmualimin) hocalarıdır. Bu okulların mezunları ve hocaları üniversitenin doğduğu kültür ortamının yaratıcısı oldukları gibi üniversitenin de

kurucusu oldular. Bu durum üniversitenin bürokratik karakterini yoğunlaştıran bir etken oldu.

- Fransız tipi entelektüel-bilim insanı anlayışı ve pozitivizm Osmanlı kültür dünyasını yoğun olarak etkilediği için öğretim üyelerinin seçkin yönleri tebarüz etmiştir.

Kaynakça

- Adivar, A. Adnan. (1945). *Bilgi Cumhuriyeti Haberleri*. İstanbul: Tavsir Neşriyatı.
- Ayni, Mehmet Ali. (2007). *Darülfünun Tarihi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Baş, M. Fazıl. (2016). “İkinci Meşrutiyet’te Bir Alman müderris: Friedrich Hoffmann’ın Türkiye’de hukuk ve iktisat öğretimi üzerine düşünceleri”. *Sosyoloji Dergisi*. 36. Sayı. 249-272.
- Bein, Amit. (2013). *Osmanlı Uleması ve Türkiye Cumhuriyeti*. Bülent Üçpunar (Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi
- Bottomore, Tom. (1990). *Seçkinler ve Toplum*. Erol Mutlu (Çev.). Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Burçak, Berrak. (2006). “19. Yüzyıl Osmanlı Entelektüeli ve Bilimcilik”. Ankara: *Doğu Batı Dergisi*. 35. Sayı.
- Coşkun, İsmail. (1991). “Sosyoloji Bölümünün Tarihine Dair”. 75. *Yılında Türkiye’de Sosyoloji*. Haz. İsmail Coşkun. 13-23. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Çelik, Murat. (2019). *Osmanlı Medreseleri ve Avrupa Üniversiteleri*. İstanbul: Küre Yay.
- Demirtaş, Aydın. (2019). *Darülfünundan Üniversiteye Öğretim Üyeleri (1900-1946)*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Demirtaş, Aydın. (2010). *Sosyolojik Açıdan 1933 Üniversite Reformu*. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi.
- Dölen, Emre. (2009). *Türkiye Üniversite Tarihi*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Engin, Vahdettin. (2016). *Mekteb-i Sultani*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Ergin, Osman Nuri. (1977). *Türkiye Maarif Tarihi*. İstanbul: Eser Matbaası.
- Erişirgil, M. Emin. (2007). *Bir Fikir Adamının Romanı*. 3.Baskı Ankara: Nobel Yayın.
- Findley, Carter V. (1996). *Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- Gökalp, Ziya. (1968). *Türkçülüğün Esasları*. 7.Baskı. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Güngör, Erol. (1974). "Yeni Türkiye'de Münevver Tabaka". *Töre Dergisi*. Sayı 36.
- Halsey, A. H. (1968). "Üniversitelerin Değişen Fonksiyonları". Mahmut Tezcan (Çev.). *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. Cilt. 1. Sayı 1: 51-60.
- Hanioğlu, Şükrü. (2006). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Zihniyet, Siyaset ve Tarih*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Immanuel Kant, (1979). *The Conflict of Faculties*, Mary J. Gregor (Çev.). New York: Abaris Books.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin. (2010). *Darülfünun: Osmanlı'da Kültürel Modernleşmenin Odağı*. İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi Yayınları.
- Köprülü, Fuad. (2012). "Fikir Hayatımızdaki Durgunluk". *Türkiye'de Bir Felsefe Gelenek-i Kurmaya Çalışmak*. Haz. Recep Alpyağlı. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Mehmed İzzet, (1927). "Felsefeye Merak Neden?". *Hayat Mecmuası*. Sayı 34. İstanbul.
- Moore, Rob. (2015). *Eğitim ve Toplum*. Hüsamettin Arslan (Çev.). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Öklem, Necdet. (1973). *Atatürk Dönemi Darülfünun Reformu*. İzmir: Ege Üniv. Yayınları.
- Ringer, Fritz K. (1969). *The Decline Of The German Mandarins The German Academic Community: 1890-1933*. Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts.
- Sayar, Ahmet Güner. (2013). *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması*, 5. Baskı, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. (1977). *Edebiyat Üzerine Makaleler*. 2. Baskı. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Turner, Bryan. (2000). *Statü*. Kemal İnal (Çev.). Ankara: Doruk Yayıncılık.
- Ülgener, F. Sabri. (2006). *Zihniyet, Aydınlar ve İzm'ler*. İstanbul: Derin Yayınları.

Türkiye’de Üniversitenin Doğuşu ve Öğretim Üyelerinin Sosyal Profili (1900-1946)

Ülken, Hilmi. Ziya. (1994). *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*. 4.Baskı. İstanbul: Ülken Yayınları.

Weber, Max. (1996). *Sosyoloji Yazıları*. Taha Parla (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.